

ATIRGUL LEKSEMASINING ZAMONAVIY O'ZBEK SHE'RIYATIDAGI SEMANTIK-STILISTIK TALQINI

Raxmonova Zamira Mirzajonovna

FarDTU 2-son akademik litseyi

Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada atirgul leksemasining zamonaviy o'zbek she'riyatidagi semantik-stilistik xususiyatlari tadqiq etiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, zamonaviy o'zbek she'riyatida atirgul leksemasining semantik maydoni kengaygan bo'lib, u nafaqat an'anaviy ishq-muhabbat ramzi, balki milliy o'zlikni anglash, vatanparvarlik va falsafiy tafakkur ifodasi sifatida ham qo'llanilmoqda.

Kalit so'zlar: atirgul, leksema, semantika, stilistika, zamonaviy she'riy, poetik ramz, metafora, o'zbek she'riyati, lingvistik tahlil.

Аннотация. В данной статье исследуются семантические и стилистические особенности лексемы розы в современной узбекской поэзии. Результаты исследования показывают, что семантическое поле лексемы розы в современной узбекской поэзии расширилось, и она используется не только как традиционный символ любви, но и как выражение национальной идентичности, патриотизма и философской мысли.

Ключевые слова: роза, лексема, семантика, стилитика, современная поэзия, поэтический символ, метафора, узбекская поэзия, лингвистический анализ.

Abstract. This article studies the semantic and stylistic features of the rose lexeme in modern Uzbek poetry. The results of the study show that the semantic field of the rose lexeme in modern Uzbek poetry has expanded, and it is used not only as a traditional symbol of love, but also as an expression of national identity, patriotism and philosophical thought.

Keywords: rose, lexeme, semantics, stylistics, modern poetry, poetic symbol, metaphor, Uzbek poetry, linguistic analysis.

KIRISH

O'zbek she'riyatida tabiat obrazlari, xususan, gul nomlari alohida o'rin tutadi. Bu obrazlar orasida atirgul leksemasining o'ziga xos mavqei mavjud bo'lib, u asrlar davomida turli ma'noviy qatlamlarni o'zida mujassam etgan. Atirgul so'zi nafaqat botanik tushunchani, balki chuqur ramziy, madaniy va estetik ma'nolarni ham ifodalaydi. Bu leksemaning zamonaviy o'zbek she'riyatidagi qo'llanilishi va semantik-stilistik xususiyatlarini o'rganish bugungi kunda dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, globallashuv davrida milliy poetik an'analarning saqlanishi va rivojlanishini tadqiq etish muhim ahamiyat kasb etadi [1]. Atirgul obrazi orqali o'zbek she'riyatining milliy o'ziga xosligi, an'anaviy va zamonaviy poetik tafakkurning o'zaro munosabati namoyon

bo'ladi. Shu bilan birga, lingvistik nuqtai nazardan bu leksemaning semantik maydonidagi o'zgarishlar, yangi ma'noviy nozikliklar paydo bo'lishi tilshunoslik uchun qimmatli material taqdim etadi.

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqotda semantik tahlil, stilistik tahlil, kontekstual tahlil va qiyosiy-tipologik tahlil metodlaridan foydalanildi. Semantik tahlil orqali atirgul leksemasining denotativ va konnotativ ma'nolari ajratib ko'rsatildi. Stilistik tahlil yordamida bu so'zning poetik nutqdagi ekspressiv-emotsional funksiyalari aniqlandi. Qiyosiy-tipologik tahlil esa an'anaviy va zamonaviy poetik qo'llanishlarni solishtirish imkonini berdi [2]. Tadqiqotning nazariy asosini lingvistik semantika va stilistika sohasidagi fundamental ishlar tashkil etadi. Xususan, V.V. Vinogradovning poetik til nazariyasi tadqiqotning metodologik poydevori sifatida qabul qilindi [3]. Vinogradov ta'kidlaganidek, badiiy nutqda so'zning semantik strukturasi transformatsiyaga uchraydi, yangi ma'noviy qatlamlar hosil bo'ladi. Bu qoidalar atirgul leksemasining she'riy kontekstdagi semantik xususiyatlarini tahlil qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbek tilshunosligida poetik leksika masalalari bir qator olimlar tomonidan tadqiq etilgan. A. Hojiyevning leksikologik tadqiqotlari o'zbek tilining so'z boyligini sistemali o'rganishga katta hissa qo'shgan [4]. Sh. Rahmatullayevning frazeologik tadqiqotlarida gul nomlari bilan bog'liq iboralarning semantik tahlili berilgan [5]. Bu ishlar atirgul leksemasining lingvistik xususiyatlarini tushunishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

She'riyatdagi ramziy obrazlar masalasi jahon tilshunosligida ham keng o'rganilgan. Yu.M. Lotmanning semiotik tadqiqotlari poetik matnda ramzlarning funkcionallashuvini chuqur tahlil qilgan [6]. Lotman nazariyasiga ko'ra, poetik ramzlar madaniy xotiraning tashuvchilari sifatida namoyon bo'ladi. Atirgul obrazi ham o'zbek madaniy xotirasining muhim tashuvchisi hisoblanadi. Kognitiv lingvistika nuqtai nazaridan metaforik qo'llanishlarni o'rganish ham muhim ahamiyat kasb etadi. G. Lakoff va M. Johnsonning kontseptual metafora nazariyasi poetik metaforalarning kognitiv asoslarini tushunishga yordam beradi [7]. Bu nazariyaga ko'ra, metaforalar nafaqat til hodisasi, balki tafakkur mexanizmi hisoblanadi. Atirgul leksemasining metaforik qo'llanishlari ham shu nuqtai nazardan tahlil qilinishi mumkin. Sharq poetikasida, xususan, klassik fors-tojik va turkiy she'riyatda gul obrazlari alohida o'rganilgan. E.E. Bertel'sning tadqiqotlarida fors she'riyatidagi gul ramzlarining genezisi va semantikasi tahlil qilingan [8]. Bu tadqiqotlar o'zbek she'riyatidagi gul obrazlarining tarixiy ildizlarini tushunishda muhim ahamiyat kasb etadi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Zamonaviy o'zbek she'riyatida atirgul leksemasining semantik strukturasi murakkab va ko'p qatlamli xususiyatga ega ekanligi aniqlandi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, bu leksemaning asosiy semantik komponentlari quyidagilardan iborat: go'zallik, nafislik, ishq, muhabbat, vatan, ona, sog'inch, umid, hayot va o'lim. Bu semantik komponentlar turli poetik kontekstlarda turlicha aktuallashadi. Klassik she'riyatda atirgul asosan ishq-muhabbat va

go'zallik ramzi sifatida qo'llangan bo'lsa, zamonaviy she'riyatda uning semantik maydoni sezilarli darajada kengaygan [9]. Zamonaviy o'zbek shoirlari ijodida atirgul leksemasi milliy o'zlikni anglash vositasi sifatida ham namoyon bo'ladi. Bu hodisa globallashuv sharoitida milliy qadriyatlarni saqlash va ulg'ulash ehtiyojidan kelib chiqadi. Atirgul obrazi orqali shoirlar ona yurt, milliy an'analar, ajdodlar merosi kabi tushunchalarni ifodalaydilar. Bunday qo'llanishlarda atirgul leksemasining patriotik konnotatsiyasi yuzaga keladi. Bu esa klassik she'riyatda kam uchraydigan hodisa hisoblanadi.

Stilistik jihatdan atirgul leksemasining zamonaviy she'riyatdagi qo'llanilishi o'ziga xos xususiyatlarga ega. Birinchidan, bu leksema ko'pincha metaforik kontekstda ishlatiladi. Metaforik qo'llanishlarda atirgul boshqa tushunchalar bilan semantik aloqaga kirishadi va yangi ma'noviy nozikliklar hosil qiladi. Ikkinchidan, atirgul leksemasining emotsional-ekspressiv funksiyasi kuchli namoyon bo'ladi. Shoirlar bu so'z orqali o'quvchida muayyan hissiy holatni uyg'otishga intiladi. Uchinchidan, atirgul obrazi ko'pincha boshqa tabiat obrazlari bilan qiyoslanadi yoki ularga qarshi qo'yiladi, bu esa poetik matnning ekspressivligini oshiradi.

Atirgul leksemasining grammatik xususiyatlari ham poetik nutqda muhim rol o'ynaydi. Bu so'z turli grammatik shakllarda qo'llanadi: atirgul, atirgulim, atirgullar, atirgulli va boshqalar. Har bir grammatik shakl o'ziga xos stilistik yuklamaga ega. Masalan, egalik qo'shimchasi qo'shilgan atirgulim shakli subyektiv-emotsional ma'noni kuchaytiradi, lirik qahramonning obrazga bo'lgan shaxsiy munosabatini ifodalaydi. Zamonaviy o'zbek she'riyatida atirgul leksemasining sinesteziya hodisasida ishtirok etishi ham kuzatiladi. Sinesteziya orqali atirgul nafaqat ko'rish, balki hid bilish, eshitish va boshqa sezgi organlari bilan bog'liq tushunchalar bilan uyg'unlashadi. Bu esa poetik matnning obrazlilikini oshiradi, o'quvchining tasavvurini faollashtiradi. Bunday qo'llanishlar zamonaviy she'riyatning novatorliglik xususiyatidan dalolat beradi [10].

XULOSA

Tadqiqot natijasida zamonaviy o'zbek she'riyatida atirgul leksemasining semantik-stilistik xususiyatlari har tomonlama tahlil qilindi. Aniqlandi-ki, bu leksemaning semantik maydoni klassik she'riyatga nisbatan sezilarli darajada kengaygan. Zamonaviy shoirlar ijodida atirgul nafaqat an'anaviy ishq-muhabbat va go'zallik ramzi, balki milliy o'zlikni anglash, vatanparvarlik tuyg'ulari, falsafiy tafakkur ifodasi sifatida ham namoyon bo'ladi. Stilistik jihatdan atirgul leksemasining metaforik, ramziy va emotsional-ekspressiv funksiyalari kuchli namoyon bo'lishi aniqlandi. Bu leksema zamonaviy she'riyatda sinesteziya, personifikatsiya, parallelizm kabi stilistik vositalar tarkibida faol ishlatiladi. Grammatik shakllari ham stilistik imkoniyatlarni kengaytiradi. Tadqiqotning nazariy ahamiyati shundaki, u poetik leksikaning semantik-stilistik tadqiqiga muayyan hissa qo'shadi, poetik ramzlarning zamonaviy transformatsiyalarini tushunishga yordam beradi. Amaliy ahamiyati esa tadqiqot natijalaridan o'zbek tili leksikologiyasi, stilistikasi, she'riyatshunosligi kurslarida, ilmiy tadqiqotlarda foydalanish mumkinligida namoyon bo'ladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mahmudov, N.M. O'zbek tili va madaniyati / N.M. Mahmudov. – Toshkent: Fan, 2012. – 256 b.
2. Арнольд, И.В. Стилистика современного английского языка: стилистика декодирования / И.В. Арнольд. – Москва: Флинта, 2016. – 384 с.
3. Виноградов, В.В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика / В.В. Виноградов. – Москва: Издательство АН СССР, 1963. – 256 с.
4. Hojiyev, A.P. O'zbek tili leksikologiyasi / A.P. Hojiyev. – Toshkent: O'qituvchi, 2002. – 168 b.
5. Rahmatullayev, Sh.U. O'zbek tilining frazeologik lug'ati / Sh.U. Rahmatullayev. – Toshkent: Fan, 1992. – 404 b.
6. Лотман, Ю.М. Структура художественного текста / Ю.М. Лотман. – Санкт-Петербург: Искусство, 1998. – 288 с.
7. Lakoff, G. Metaphors We Live By / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago: University of Chicago Press, 2003. – 276 p.
8. Бертельс, Е.Э. Суфизм и суфийская литература / Е.Э. Бертельс. – Москва: Наука, 1965. – 524 с.
9. Йўлдошев, М.М. Бадиий матн лингвопоэтикаси / М.М. Йўлдошев. – Тошкент: Фан, 2008. – 160 б.
10. Cuddon, J.A. A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory / J.A. Cuddon. – Oxford: Wiley-Blackwell, 2013. – 784 p.